

Tófalvi Zoltán

Az 1956-os forradalom hatása az „erdélyi kérdés” megoldását sürgető tervezetekre

„Az »erdélyi kérdés« a modern magyar nemzeti gondolkodás szerves – korábból örökölt – összetevője, a magyar kultúra, a politikai tudat leválaszthatatlan része. A magyar koronán belüli különállás megszűntével, az unióval 1848-ban egy pillanatra, 1867-ben végérvényesen megoldódni látszott az erdélyi kérdés, az Erdély és magyarságának jövője iránt érzett félelem azonban úgy oldódott meg, hogy az államjogi és hatalmi-politikai rendezés nyitva hagyta a távlatilag legsúlyosabb problémát: a román nemzetiség helyzetének korszerű újrarendezését.”¹

Nem hozott megoldást az I. világháborút lezáró Trianoni békeszerződés sem, csak éppen az előjelek fordultak meg. Ha eddig a román nemzetiség, most a Romániába került magyar kisebbség került kiszolgáltatott állapotba. És nemcsak a két világháború közötti időszakban. A II. világháborút lezáró Párizsi békeszerződés Közép-Kelet-Európa országait a szovjethatalom befolyásának szolgáltatta ki, ami – a békekötéssel kialakult status quo törvényszerű elfogadtatásán túl – a határok szinte hermetikus lezárásával és az anyaországiaktól elszakított kisebbségek elhallgattatásával is járt. Erdély magyarsága beletörődéssel viselte megálázottságát, s végül az 1956-os forradalom iránt érzett rokonszenvmegnyilvánulásokban sem találjuk nyomát a határok megváltoztatására irányuló törekvéseknek. Bizonyíthatja ezt, hogy a forradalom utáni bírósági ítéletek fő vádpontját nem a revizionizmus vagy a nacionalizmus, hanem a felforgatás, a fennálló rend megváltoztatására irányuló törekvés jelentette.

Mindez nem zárta ki, hogy az 1950-es években ne születhettek volna elképzelések az „erdélyi kérdés” megoldására. Legismertebb közülük az 1958. szeptember 1-jén a Szekuritáté temesvári börtönében krisztusi korban – 33 évesen – kivégzett Szoboszlai Aladár plébános tervezete. Szoboszlai az 1955. novemberi genfi konferencia hatásában reménykedett, hitte, hogy a hidegháború után enyhülés következik, hogy Közép- és Délkelet-Európában – a szovjet blokkban is – változások következnek. Ebben a hitében dolgozta ki a keresztény ideológián, a politikai pluralizmuson, a többpártrendszer bevezetésén alapuló Keresztény Dol-

¹ Szász Zoltán: Félelmek színváltásai. Erdélyi birtokpolitikai viták a századelőn. In: *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Szerkesztette: Krausz Tamás és Szvák Gyula. Pannonica Könyvkiadó, Budapest, 2003, 238. oldal.

gozók Pártjának, néhány kitételében ma is alkalmazható programját. Pártprogramját az angol Munkáspárt (*Labour Party*) mintájára készítette, de elképzelésében befolyásolták a 19. század végétől kiadott pápai enciklikák (*Rerum novarum*, 1891, XIII. Leó pápa; *Divini Redemptoris*, 1897, és *Quadragesimo Anno*, 1931, XI. Pius pápa stb.), valamint az *Actio Catholica* mozgalom alapelvei.² Fîntînaru Alexandru aradi ügyvédet utóbb azért ítélték halálra és végezték ki, mert román nyelvre fordította Szoboszlai Aladár *Keresztény Dolgozók Pártja programját* (az első romániai kísérlet a többpártrendszer megteremtésére!) és a magyar-román konföderációt szorgalmazó – amelyhez később Ausztria is csatlakozna – *Confederatio* című tervezetét az „erdélyi kérdés” megoldására.

Bár a Keresztény Demokrata Párt programjának „célországá” Magyarország – fizető eszközként is a magyar forintot jelölte meg –, a *Confederatio* című dolgozatában tételesen is megfogalmazta: „Gyakorlat igazán akkor lesz belőle, ha a KDP romániai pártja s magyarországi pártja mindkét helyen egy időben kormányra jut.”³ Az 1955-re datált pártprogram XXIV. „Külpolitikánk” címet viselő alfejezetében az egyik legfontosabb célkitűzést is megjelölte: „Pártunk távolabbi törekvése a *Dunai Konföderációs Állam*, amennyiben szomszédaink velünk azonosan gondolkodnak. Támogatjuk az *Egyesült Európa* gondolatát.”⁴ (Kiemelések az eredeti szövegben.)

Szoboszlai Aladár az 1958. január 31-i kihallgatási jegyzőkönyvben a román-magyar konföderációra vonatkozó tervezetének keletkezéséről is vallott: 1955-ben, Fîntînaru Alexandru aradi ügyvéddel, a Iuliu Maniu vezette Román Nemzeti Parasztpárt egyik prominens aradi vezetőjével, „az erdélyi kérdés megoldását” célzó beszélgetések nyomán fogalmazta meg a tervezetet. Olyan alternatívát dolgozott ki, amely Kossuth Lajostól kezdve számos, felelősen gondolkodó, az „erdélyi kérdés” megoldását az európai stabilitás szempontjából is elodázhatatlan feladatnak tekintő, magyar és román értelmiségit egyaránt foglalkoztatott. Ezt az alternatívát az alábbiak szerint fogalmazta meg:

„Az »Erdélyi kérdés«: nincs ember, aki a kérdést nemzeti alapon megoldhatná. Ezért volt mindkét fél tudatában annak, hogy a másikat ki kell irtania, ha nemzeti Erdélyt akar. Hogy mire mentek ezzel a bölcsességgel, jól tudjuk. Egy alkalom volt, hogy a nagyhatalmak alázatos szolgákat neveljenek maguknak e két népből.

(...) Ha a magyarok és a románok tényleg meg akarják tartani függetlenségüket, ha komoly szándékuk kiépíteni gazdaságukat s nemzeti kultúrájukat, ezt csak úgy tehetik meg tartósan, ha egy új államközösségben összefognak. Ez az új dunai állam, főképp, ha még Ausztria is csatlakozna hozzá, egy komoly kö-

² Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. I. A Szoboszlai-csoport*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, 68. oldal.

³ Ugyanott, 91. oldal.

⁴ Ugyanott, 77. oldal.

zép-európai hatalmat képezne. A tervezett állam csak akkor maradandó, ha a nemzetek tudatosan építenék. Ha mindhárom fél annak tudatában van, hogy az »ő« életét biztosítja az új állam, az »ő« függetlenségéért alakult. Hogy ezen új államközösség érdekeit nem árulhatja el, mert akkor elárulja önmagát.

(...) Ha Confederatiós alapon magyarok s románok megegyeznének, megmaradna igazán nemzeti önállóságuk, függetlenül oroszról, németről, angoltól, mindenkitől függetlenül lehetnének románok, magyarok s megmaradna olajuk, az aranyuk s nemzeti bankjuk. A sovinizmus már rég elrabolta józan látásukat. Kevesen látják, hogy az 1 millió magyarnak Erdélyben kisebb ellenfele a 3 millió román, mint a 180 millió orosz vagy a 80 millió német.”⁵

⁵ Ugyanott, 85–87. oldal. Az eredeti dokumentum jelzete: ACNSAS (A Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltára) Fond penal, nr. 157. II. kötet, 527–539. lap (rektó/verző). Géppel írt magyar nyelvű dokumentum. Szoboszlai Aladár tanulmányában kora Erdélyének etnikai összetételéről téves adatokat közölt. A magyar statisztikusok egybehangzó véleménye szerint is a román népszámlálások etnikai adatai közül az 1956. évi állnak legközelebb az adatfelvétel időpontjában feltételezhető tényleges állapotokhoz. Az 1948. és 1956. évi adatokat összehasonlítva feltűnő, hogy a magyar anyanyelvűek száma a románság növekedési arányától (10,9 %) alig marad el, az országos átlagot pedig kicsinyt meg is haladta, 10,3 százalék volt, ami példa nélkül álló jelenség az 1920 utáni román népszámlálások történetében. Hasonló a helyzet Erdélyen kívül, ahol a két népszámlálás szerint 80 százalékkal (!) nőtt a magyar anyanyelvűek száma, nem csupán a városokban, hanem az ipari migráció által nem érintett ókirályságbeli községek csoportjában is. A moldvai csángó-magyarok bevallásait is hitelesen rögzítették. Amikor Szoboszlai Aladár említett két tanulmányát elkészítette, Erdélyben – beleértve a történelmi Erdélyt, Partiumot, a történelmi Máramarost – 1956-ban az összlakosság száma: 6.232.312. Az anyanyelvi megoszlás szerint: román 4.081.080, magyar 1.616.199, német 372.806, egyéb 162.227. Erdély népességének nemzetiségi megoszlása: román 4.051.603, magyar 1.558.631, német 368.255, egyéb 253.823. Észak-Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása 1956-ban (az 1941. évi közigazgatási határok között): román 1.460.280, magyar 1.193.940, német 18.040, egyéb 60.360. (Forrás: Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez*. Regio – MTA Történettudományi Intézet kiadása, Budapest, 1992, 71., 141–145. oldal. Az Észak-Erdélyre vonatkozó 1956. évi demográfiai adatokat elsősorban azért közöltük, hogy bebizonyítsuk: az „erdélyi kérdés” megoldására 1955 és 1957 között kidolgozott négy tervezet nem rugaszkodott el a korabeli realitásoktól, hiszen Észak-Erdélyben a románság részaránya 53,1 százalék, a magyarságé 43,7 százalék, a német anyanyelvűeké 0,7, a más nemzetiségűeké pedig 2,2 százalék volt. Az 1956-tól eltelt 60 évben a magyarság részaránya olyan drasztikusan csökkent – az iparosítás ürügyén az Ókirályságból történt nagyarányú román betelepítés következtében –, hogy az „erdélyi kérdés” 1955–1957 közötti tervezeteihez hasonló elméleti felvetés értelmetlen lenne.

Szoboszlai Aladár a román-magyar konföderáció, a Keresztény Dolgozók Pártja programjának megvalósítását – akárcsak Dobai István kolozsvári nemzetközi jogász az „ENSZ-memorandum”-ban megfogalmazott magyar-román lakosságcsere-tervet, vagy Fodor Pál, csíkszeredai híd-, út-, vasútépítő mérnök a magyar forradalom hatására kidolgozott magyar-román lakosságcsere-tervét – az ENSZ égisze alatt, annak irányításával kívánta megoldani. Fodor Pál Erdély függőleges irányú kettéosztásának tervét térképen is kidolgozta, kiszámította: a lakosságcsere nyolc évig tartana és lebonyolításához több ezer vasúti szerelvényre lenne szükség. Dobai István az ENSZ-ben tárgyalt „magyar kérdés” appendixeként, függelékeként kívánta az Egyesült Nemzetek Szervezete elé tárnai az erdélyi magyarság jogsérelmeit: az ENSZ felügyeletével hajtsák végre a magyar-román lakosságcsere-tervet. Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész *A szentistváni Magyarország kisebbségi kérdésének megoldása elé* című tanulmányában a kantonális Erdély tervezetét dolgozta ki: az erdélyi magyar kantonnak egyformán tagja a tömbben élő székelyföldi, partiumi magyarság, akárcsak az Ókirályságban élő magyarok. Ugyanez érvényes a német anyanyelvű, vagy szerb kantonra is: „Erre szerintem az egyedüli megoldás ez: kantonális alapon szövetséges állammá való alakulás a Szent István-i Nagy-Magyarország határain belül, ahol minden fajú és nyelvű honpolgár érezze magát otthon és vallja magát büszkén, lelke belső indításából magyarországinak.”⁶

Szoboszlai Aladár úgy értékelte: „Ma talán az USA népe áll legközelebb alkotmányos életével, mérsékelt kapitalizmusával (prémiumos rendszer) a KDP politikai és gazdasági elgondolásaihoz.” „A KDP törekvése, hogy a Parlament fölé egy pártokon fölüli álló, »Legfelsőbb jogi bizottság« működését honosítsa meg, amely megváltoztatja az emberi jogok ellen hozott törvényeket.”

Szoboszlai Aladár korát messze megelőzve javasolta az alkotmánybíróság felállítását, amelyik nem csak megváltoztatja az emberi jogok ellen hozott törvényeket, hanem öröködi is a törvények betartása felett.

Szoboszlai nézeteit azért is ismerhetjük olyan jól, mivel azokat a bíróság az ellene emelt vádban felhasználta. 1957. október 4-én Parascan Ioan százados, a Belügyminisztérium Temesvár tartományi igazgatósága bünyügyi osztálya helyettes parancsnokának vezetésével házkutatást tartottak Wirth Gabriella lakásában, ahol megtalálták Szoboszlai Aladár dolgozatainak nagy részét: *Nagyhatalom, Feldúlt otthonok, Stratégia, A vezérkar, Stratégia a romok felett, A fix pontig, XXX., Áldozatok és áldozottak, Kevesek uralma, Confederatio, és A K.D.P. (Laborista Párt)*.⁷ Bár torzóban maradt, mégis imponáló életmű.

Ugyanez elmondható Sass Kálmán lelkész két tanulmányáról és az érmihályfalvi református egyházközség Aranykönyvébe diktált bejegyzésekről.

⁶ ACNSAS, Fond penal, nr. 102., I. kötet, 365 – 379. lap. Jegyzetek és források nélküli dokumentum.

⁷ ACNSAS, Fond penal, nr. 157., 10. kötet, 17. p.

Erdélyben két olyan vállalkozásról tudunk, amelynek szándéka túlment Szoboszlai páter idealista elképzelésén. 1956. november 3. – 1957. február között tartóztatták le a Ioan Faliboga moldvai születésű, Marosvásárhelyen élő katonatiszt, majd tanító vezette Nemzeti Felszabadító Bizottság (Comitetul de Eliberare Natională – CEN) 70 tagját. Faliboga – többségükben egykori katonatisztek közül – „Patria 7” néven egy titkos szervezetet hozott létre, amelynek célja – a szervezet vezetője ellen megfogalmazott vádemelési határozat szerint –: „az RNK népi demokratikus rendszerének erőszakos megdöntése”, „amikor majd akcióba lépnek az államhatalom megkaparintásáért, az első elfoglalandó célpontok a Néptanácsok, a Posta és más állami intézmények legyenek”, „felkészítették Maria Bogdan vádlottat, hogy vegye fel a kapcsolatot az imperialista államok nagykövetségei közül néhányval, anyagi segítséget kérjen a szervezet számára az akció végrehajtásához”. Más vádpontok: a magyar forradalom idején ellenforradalmi kiáltvány kidolgozása, amelyet az akcióba lépés alkalmával kellett volna terjeszteni, intézkedések, hogy a magyar lakosság körében az ellenforradalmár elemekkel vegyék fel a kapcsolatot, „Katonai Bizottság” létrehozása volt katonatisztek közül, tájékoztatás a lakosság hangulatáról, „Politikai Bizottság” létrehozása, amely gondoskodott volna a felforgató szervezet tagjainak és az „ellenforradalmi anyagoknak” a szállításáról, terjesztéséről.⁸

A Belügyminisztérium Magyar Autonóm Tartományi parancsnokának, Kovács Mihály alezredeknek az állambiztonsági szervek tevékenységéről készített és Stefano Bottoni által publikált 1957. április 28-i jelentéséből⁹ az is kiderül: Ioan Falibogának szándékában állt egyesülni a Nyilaskeresztes Párt marosvásárhelyi szervezetének egykori vezetője, Bakaló Zoltán¹⁰ által létrehozott csoporttal, sőt, át akarta venni annak a vezetését, mert annak „egy független, svájci mintájú

⁸ Vádemelési határozat Ioan Faliboga ellen. Marosvásárhely, 1957. február 9. Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatósága (a továbbiakban: ANDJM), fond: Procuratura Militara Tg.Mures, dosar 314/1957, f. 36-38. Géppel írt román nyelvű dokumentum. Magyar fordítását közli Stefano Bottoni: im, 203–204. oldal.

⁹ Stefano Bottoni: im, 242–252. oldal.

¹⁰ Bakaló Zoltán 1911. augusztus 6-án született Marosvásárhelyen. 1957-ben cukorgyári munkás és asztalos volt. 1957. szeptember 17-én tartóztatták le, a Btk. 209. szakasza 2. pontja a) betűje előírásai alapján állították hadbírótság elé, a társadalmi rend elleni szervezkedés vádjával. A vád szerint már 1956 őszén „ellenséges agitációt folytatott, dicsőítette a fasiszta felkelőket”, később pedig szidta a rendszert és a kommunistákat. Maier Alexandru: Orvos voltam...Szamosújváron (román nyelvből fordította Vitus K. György), a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál 2001-ben megjelent kötete szerint Bakaló Zoltán volt a Faliboga-csoport „magyar vonalának” kulcsembere. Az eddigi kutatás során részletes adatok nem kerültek elő. (Lásd még: *1956 Erdélyben. Politikai elitéltek életrajzi adattára 1956-1965.* Im, 81. oldal.)

központi igazgatással rendelkező, szabad Erdély megteremtése volt a célja”.¹¹ Ioan Falibogát és két társát a Kolozsvári III. Hadtest Katonai Törvényszéke nagyszebeni kiszállásán 1957-ben előbb halálra ítélték, az Államtanács utólag az ítéletet életfogytiglani kényszermunkára változtatta.¹²

A Szoboszlai- és a Faliboga-csoport tervei között sok a hasonlóság, az ítéletek nagyságrendjénél azonban óriásiak a különbségek, az előbbinél a végső tárgyaláson tíz halálos ítéletet mondtak ki, azokat végre is hajtották (életével fizetett Fintinaru ügyvéd is, aki Szoboszlai munkáját román nyelvre fordította), a második csoport perében három halálos ítéletet születt, azokat később életfogytiglani kényszermunkára változtatták. A Faliboga-csoportban csak ketten voltak magyarok: Frunda Károly és Miholcsa Gyula mérnök.¹³ Frunda Károlyt a Btk. 209. szakasza 3. pontja előírásai alapján az ország kormányzasi formájának erőszakos megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvételért, azaz hazaárulás vádjával 18 év fegyházbüntetésre ítélték, Miholcsa Gyula építkezési tervezőmérnököt, ugyanazzal a váddal, a Btk. 209. szakasza 4. pontjának előírásai alapján 10 év börtönbüntetéssel sújtották. A Szoboszlai és a Faliboga csoport tagjai felett kimondott ítéletek közötti különbség ismételtén igazolja azt a korábbi megállapítást, hogy az 1956-os erdélyi szervezkedések magyar résztvevői ellen a Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. február 20-a és 28-a közötti romániai látogatása után hozták a rendkívül szigorú, köztük a halálos ítéleteket.

A másik, román személy által kidolgozott terv Teodor Mărgineanu Borgóprundon szolgáló tüzér hadnagytól származott. Ő a magyar forradalom eszméi hatására alakulatánál fegyveres lázadást készített elő: az volt a terve, hogy tankokkal, felfegyverzett alakulatokkal kitörnek a laktanyából, majd kiszabadítják a szamosújvári börtönben raboskodó politikai foglyokat, az ő segítségükkel lángba borítják az egész országot. A Szekuritáté besúgók révén értesült a lázadási kísérletről, Teodor Mărgineanu hadnagyot és társait 1956. december 20-án tartóztatták le, hazaárulás vádjával állították hadbíróság elé, halálra ítélték,

¹¹ Stefano Bottoni: im, 250. oldal. Bottoni is hivatkozik arra, hogy a Faliboga-csoport perével kapcsolatosan fontos információkat tartalmaz a Bözödi György íróval készített interjú (1956-os Intézet, Budapest, Oral History Archive – a továbbiakban: OHA, 481/1992. számú interjú – Csehiné Papp Sára, 95–128. oldal). Bözödi György 1957-ben jelen volt Nagyszebenben a Faliboga-csoport elleni peren. A perrel kapcsolatosan lásd még: Nicolae Balint: Ecouri muresene ale revoluției anticomuniste din Ungaria – octombrie 1956. (Az 1956 októberi magyarországi antikommunista forradalom Maros megyei visszhangja.) *Anuarul Arhivelor Muresene IV.* Tg. Mures, 2005, 194-201. oldal.

¹² Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2006, 39. oldal.

¹³ Ugyanott 39. oldal.

majd 1957. június 27-én a szamosújvári börtönben kivégezték.¹⁴

Makfalvi (Vincze) Gábor szerint a magyar forradalom és szabadságharc vérbefojtása után a magyar-román kormányközi tárgyalások gondolatát először Sebes István magyar külügyminiszter-helyettes vetette fel 1957. májusi bukaresti látogatása alkalmával.¹⁵ A magyar Külügyminisztérium hozzáfogott a tárgyalási anyag kidolgozásához. Így született meg a „Javaslat a magyar-román kormányközi tárgyalások anyagára” című dokumentum, amelyben előírnyozták: az Erdélyben tartandó nagygyűlésen az „ott élő magyar nemzetiségű lakosság” előtt ki kell fejteni, hogy a testvéri román nép az „ellenforradalom” idején és után milyen nagy segítséget nyújtott Magyarországnak, ugyanakkor a „román népet, a román kormány és pártvezetőket...Erdély kérdésével kapcsolatban” teljesen meg kell nyugtatni, „minden bizalmatlanságot eloszlatva”.¹⁶

A magyar fél tervezett látogatására 1958 februárjában került sor. A Kádár János által vezetett delegáció „országjáró körútja” során – a február 24-i Jászvásáron és Roman városában tett látogatás után – február 25-én reggel érkezett Marosvásárhelyre (egy különvonat hálókocsijában utaztak), ahol a vasútállomáson hatalmas tömeg fogadta. Ez – összegezi a delegáció látogatásának tanulságait Makfalvi (Vincze) Gábor – nemcsak az „igen alapos szervező és mozgósító munkának” volt köszönhető, hanem annak is, hogy „ez volt az első (és utolsó) eset, hogy ilyen magas rangú magyarországi vendégek érkeztek a székely fővárosba”.¹⁷ A magyar küldöttség fogadásán jelenlévő marosvásárhelyiek visszaemlékezése szerint azért gyűlt össze olyan hatalmas tömeg, mert tizenkét év után végre magyar zászlót – még ha kisméretűt is – szorongathattak a kezükben.

A „magyarországi elvtársakat” Csupor Lajos, a Magyar Autonóm Tartomány pártbizottságának első titkára, Bugyi Pál, a tartományi néptanács végrehajtó bizottságának elnöke, Kovács György író, az RMP KV tagja, Andrásosfzky Tibor, az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet rektora, és Udvarhelyi József, a városi néptanács elnöke fogadta. Bugyi Pál a tartomány „román, magyar, szász és más nemzetiségű dolgozóinak nevében” köszöntötte a vendégeket, és külön kiemelte, hogy a Román Munkáspárt „következetesen alkalmazza a marxi-lenini nemzetiségi politikát”.¹⁸

A román elvtársak megnyugtatójának feladata volt a célja Kállai Gyula államminiszternek, az MSZMP KB PB titkárának a Simó Géza bútorgyár kultúr-

¹⁴ ACNSAS, Fond documentar, Dosar nr. 53., II. kötet, 67. oldal.

¹⁵ Makfalvi Gábor: A Kádár János vezette magyar párt- és kormánydelegáció 1958-as romániai látogatása. In: *Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok, II. kötet.* (Szerkesztette: Pál-Antal Sándor, Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2001, 367. oldal.

¹⁶ Ugyanott, 364–367. oldal.

¹⁷ Ugyanott, 367. oldal.

¹⁸ Ugyanott.

termében elmondott beszéde. A miniszter a jobbára magyar párttagok és munkások nagygyűlésén tartott beszédében kijelentette:

„A magyarországi ellenforradalom nyíltan felvetette területi követeléseit a szomszédos népi demokráciák felé: nemcsak Magyarország, hanem a szomszédos Románia területére is ki akarták terjeszteni az ellenforradalmat, győzelmük biztosítására nemcsak Magyarországon, hanem Romániában is vissza akarták állítani a földesúri és kapitalista kizsákmányolást. Az ellenforradalmárok ezért elevenítették fel az úgynevezett határkérdést. Világos tehát, hogyha az ellenforradalom Magyarországon győz, az éppen a Duna-medencében jelentette volna az imperialista rablőháború kezdetét, éppen a magyar és román nép lettek volna annak első áldozatai. Ezért mi szembeszállunk azokkal, akik a régi horthysta, irredenta területi követeléseket felelevenítik, mert saját tapasztalatunkból tudjuk, hogy ezek a követelések a kapitalizmus restaurációja és a harmadik világháború irányába hatnak. Megmondjuk világosan: Nekünk semmiféle területi igényünk nincs: azt tartjuk, hogy Magyarországnak van éppen elég földje és népe, hogy azon – testvéri egyetértésben a szomszéd népekkel – felépítse a maga szocialista hazáját.”¹⁹

Kállai Gyula – miközben a beszédében az „ellenforradalmár-gyanús” elemek példás megbüntetését is követelte – olyan csúsztatásokra vetemedett, amelyekhez hasonlókat egyetlen ország századrangú vezetője sem követett volna el. E sorok írója minden, a magyar forradalom idején született programot alaposan és többször is áttanulmányozott. Egyetlen program sem vetette fel – sem nyíltan, sem burkoltan – a területi követeléseket, nem „elevenítették fel a határkérdést”. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, a Debreceni Orvostudományi Egyetem, a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia, a debreceni középiskolák diáksága, hallgatói, oktatói, dolgozói a debreceni Néplap 1956. október 23-án 35000 példányban megjelent különdíjában 16. pontként azt követelték: „Illetékes nemzetközi fórumon foglalkozzanak a romániai és más külföldi államban élő magyarok ügyével.

17. pont: A kormány lépjen érintkezésbe a népi demokráciák, Ausztria és Jugoszlávia kormányával egy közép-európai konföderáció megvizsgálása céljából.”²⁰ Szó sincs sem területi követelésről, sem határkérdésről, sem revízióról.

A magyarországi történészek a forradalom idejéből csak két olyan felvetésről tudnak, amikor egyáltalán felmerült a határok, illetve a magyar kisebbségek kérdése. 1956. október 22-én a miskolci egyetem diákszemélyi ülésén a részt-

¹⁹ *Vörös Zászló*, 1958. február 26, 4. oldal. A szerkesztőség tévesen azt írta: Kállay (sic!) Gyula elvtárs beszéde.

²⁰ *Magyar '56. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében*. Szerkesztette: Székelyhidi Ágoston. A Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága kiadása. I. kötet, Budapest, 1996, 143. oldal. Az erdélyi szervezkedések történetét, a politikai pereket Gagy Balla István és Tófalvi Zoltán ismertette.

vevők más jelszavai mellett a két világháború közötti revizionista politika központi követelése, a „Mindent vissza!” kiáltás is elhangzott. Ezt azonban a szervezők azonnal leintették.²¹ Szesztay Ádám hivatkozik arra az információra, amely szerint a miskolci forradalmi rádió a forradalom napjaiban magyarul és a szomszédos országok többségi nyelvein összefogásra szólított fel. A másik, határokkal kapcsolatos kijelentést a Veszprém Megyei Forradalmi Bizottság 1956. október 29-i felhívásában fogalmazták meg: akárcsak a debreceni egyetemi hallgatók, diákok, a dokumentum szerzői a kisebbségi kérdés megoldását a közép-európai államok föderációjának kialakításában jelölték meg.²²

Kádár János 1958. február 26-án a bukaresti nagygyűlésen próbálta megnyugtatni román hallgatóságát, kijelentvén „a Magyar Népköztársaságnak nincs egyetlen országgal szemben sem területi, sem más igénye”. A magyar párt- és kormányküldöttség 1958. februári romániai látogatása egyértelműen kudarccal zárult. A román fél nagyon ügyes taktikával, a „magyar elvtársak” állandó, már-már a teljes kimerültséghez vezető utaztatásával elérte – Makfalvi (Vincze) Gábor találó megfogalmazásában –, hogy „semmiféle konkrét megállapodásra nem került sor!” A román fél még a látszatát is elkerülte annak, hogy kormányközi tárgyalásokról lenne szó. A román külügyminisztérium egyáltalán nem vett részt a tárgyalásokon, az ilyenkor szokásos diplomáciai szabályokat felrúgva, a román fogadó-küldöttségből hiányzott a budapesti román nagykövet. Keleti Ferenc bukaresti nagykövet arról is tájékoztatta az MSZMP PB-t, hogy „az itt élő magyarság véleménye megoszlik a határok sérthetlenségével kapcsolatban tett kijelentésről (...), több helyről hallani, hogy az említett kijelentés csalódást keltett”.²³

A küldöttség az erdélyi magyarságot sem tudta megnyerni. Makfalvi (Vincze) Gábor Keleti Ferenc bukaresti nagykövet információira hivatkozik, miszerint a látogatók nagy csalódást keltettek a romániai magyarság körében. Kádár János marosvásárhelyi pohárköszöntője egyenesen sértette a meghívott magyar kádereket, amikor kijelentette: „Itt laknak magyar származásúak is”, a „nacionalizmus mélyen él az emberek gondolkodásában”.²⁴ A kijelentés sértő jellege az 1956. évi népszámlálás adatainak ismeretében válik nyilvánvalóvá: Marosvásárhelynek 1956-ban 65194 lakosa volt, közülük 50174-en vallották anyanyelvük-

²¹ Ungvári Krisztián: A miskolci egyetemi diákszemélyiség története. In: *Múltunk*, 1992/2–3. szám, 132. oldal. Lásd még: Szesztay Ádám: Határon túli demokratikus mozgalmak 1956-ban. In: *Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok*. Szerkesztette: Szesztay Ádám. Kisebbségkutatás könyvei. Lucidus Könyvkiadó, Budapest, 2006, 16. oldal.

²² Szesztay Ádám: Im, 16. oldal. A felhívást közölte a Veszprém Megyei Népújság 1956. október 30-i lapszáma.

²³ Makfalvi Gábor: im, 369. oldal.

²⁴ Ugyanott, 368. oldal.

nek a magyart, 14135-en a románt. A nemzetiség szerinti megoszlás: 48077 magyar, 14623 román.²⁵

Az 1958. februári egyértelmű kudarctól, a magyar párt- és kormányvezetők megalkuvásától, rendkívül defenzív hozzáállásától nyílegyenes út vezetett az 1988. évi aradi Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu között lezajlott, magyar szempontból megalázó, szégyenletes találkozóig.

Romániában a Gheorghiu-Dej fémjelezte „nemzeti vonal” a látogatás után tovább erősödött, a magyarelles nacionalizmus újabb lendületet kapott: 1959-ben felszámolták a romániai magyar értelmiségképzés legfontosabb központját, a „Bolyai” Tudományegyetemet: „az ötvenes években (sem) beszélhetünk önálló, nemzeti külpolitikáról. Moszkva budapesti helytartói habozás nélkül bármikor feláldozták a szomszédos országokban élő magyar kisebbséget – cserébe azért, hogy a szovjethatalom által elvárt „jószomszédi viszony” ne sérüljön.”²⁶

Mindezek ismeretében kapnak – úgymond – történelmi hátszelet azok a tervezetek, elgondolások, amelyek a román-magyar ellentétek, az erdélyi kérdés megoldását sürgették. A megtorlásokat túlélők egy része éppen ezért az 1989. decemberi rendszerváltás után a politizálást választotta. Varga László református lelkészt a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt, majd mozgalom elnökévé, később tiszteletbeli elnökévé választották. Csiha Kálmán tíz éven át az Erdélyi Református Egyházkerület negyvennegyedik püspöke volt, P. Ferencz Béla-Ervin a gyergyószárhegyi Ferenc-rendi kolostor házfőnöke lett, 96 évesen is rendkívül aktív egyházi vezető. Orbán Péter volt a mozgatója annak az évekig tartó pernek, amelynek során a Szoboszlai-csoport elítélt tagjait felmentették az 1958. május 30-i, 719. számú ítélet hatálya alól. Romániában a koncepciós „hazaárulási perek” a mai napig nem évültek el. Az életfogytiglani kényszermunkára ítélt Dobai István csak évekig tartó pereskedés után 2010-ben kapott kárpótlást a börtönben eltöltött hét esztendőért. A határozat visszamenőleg nem hatályos, tizenkilenc évig egy fillér kárpótlást sem kapott. Dobai István 1990 után szinte teljesen vakon – imponáló tudásának és műveltségének birtokában – monumentális műveket alkotott.

Amikor a kutatást 1990 elején végre elkezdhettem, a harmincegy elítélt közül már csak öten éltek: a teljesen megvakult, életfogytiglani kényszermunkára ítélt Balaskó Vilmos érolaszi, Máramarosszigeten élő református lelkész, az 1991-ben elhunyt, a saját árnyékától is rettegő, minden beszélgetéstől elzárkózó Nagy Lajos szabómester, a teljesen visszavonult Rimay János egykori földbirtokos, Csongrádi Ferenc asztalos, Székely Gyula kárpitos, hámkészítő és szobafestő.

²⁵ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. kötet. *Kovácsna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest, Csíkszereda, 1998, 302. oldal.

²⁶ Ugyanott, 370. oldal.

Több száz mélyinterjú, beszélgetés után rá kellett jönnöm: a túlélők egyik napról a másikra drámaivá vált sorsuk legfontosabb időszakára, a vizsgálati fogás, a vallatás, a kihallgatás, szembesítés eseményeire emlékeznek a legkevésbé. A letartóztatás, a rabszállítás, a börtönnel való első szembesülés iszonyatos sokkját még megőrizte az emlékezet, utána pedig az idegrendszer azzal védekezett, hogy a memóriából „törölte” a kellemetlen élményeket.

Szinte kivételt jelent, hogy Varga László a budapesti Püski Kiadónál 1998-ban megjelent *A fegyencélet fíntorai. Románia 1956 után* címet viselő kötetében mintegy csokorba szedte a börtönben eltöltött hét esztendő fanyar humorral átszótt emlékeit. Elbeszélte, hogy amikor Uțiu Francisc vallató tiszt unta a kihallgatást, és arra kérte a foglyot, hogy meséljen a budapesti forradalomról, ő emlékezetből már-már betűhíven rekonstruálta a Budapesten, a magyar forradalom és szabadságharc idején, 1956. október 23-a és november 3-a között vezetett, a letartóztatása után a felesége által elégetett naplóját. Varga László teljes átélésével minden bizonnyal élete egyik legjobb „alakítását” nyújtotta.

A „hazaarúlási perek” túlélői közül a legjobb memóriával Balaskó Vilmost áldotta meg a Gondviselő. Emlékiratában, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület gondozásában, e sorok írójának előszavával 2001-ben megjelent *Élet a föld alatt* című kötetében nemcsak a smaszerek, cellabeli tárgyak, a monoton és ehetetlen „menü” „fogásainak” felsorolását, a rabtársainak teljes névsorát közli, hanem *A 37-es cella vázlat, a püspökök cellája* alfejezetben – név szerint felsorolva a rabokat – még arra is visszaemlékszik, hogy az egyházi méltóságok a három emelet melyik priccsén aludtak.

Balaskó Vilmos emlékirata az egyetlen olyan dokumentum, amelyből hitelesen megismerhetjük a romániai siralomházakat. Nincs párja sem a magyar, sem a román, sem a német nyelvű börtön-irodalomban. Értékét növeli, hogy 1983-ban – a börtönben elszenvedett kínzások miatt bekövetkezett teljes megvakulása előtt – négy vaskos füzetben vetette papírra börtönmélekeit. Pontosan tudta: ha véletlenül házkutatást tartanak nála amire „minden esélye megvolt”, végrehajtják az alapfokon kiszabott halálos ítéletet, amelyet nemzetközi hírnevű szobrászművész bátyja, Balaskó Nándor közbenjárására változtattak életfogytiglani kényszermunkára.

Az emlékezet emberileg nagyon is érthető kihagyásait tetten érhetjük abban az „ENSZ-memorandum”-rekonstrukcióban, amelyet Dobai István az 1990-es évek elején állított össze. A Szekuritáté Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti levéltárában általam megtalált „ENSZ-memorandum” egy feszes, világos vonalvezetésű, logikájú tanulmány. Minden során érződik egy harminchárom éves, alkotó képessége teljében lévő nemzetközi jogász probléma-érzékenysége, a megoldást sürgető igyekezete.

Abban a reményben publikálom a *Debreceni Szemlében* e tanulmányomat, hogy az egyetlen magyar kollektív emlékezet számon tartja majd az erdélyi

magyarság 1956 és 1966 közötti súlyos véráldozatát, az utókor – nemcsak a magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján! – fejet hajt azok előtt, akik „naivnak, irreálisnak” tartott terveikkel a magyar-román kapcsolattörténet legneuralgikusabb kérdéskörét, az „erdélyi kérdés”-t, próbálták megnyugtatóan megoldani. Tizenkét elítélt ezért az álomért a legdrágábbal, az életével, a „szerencsésebb” kilencven egykori politikai fogoly pedig sok-sok évi börtönbüntetéssel fizetett.